

Egy régi könyv aktualitása

Harmadik kiadásban jelent meg *Egon Friedell Az újkori kultúra története* című, mintegy másfélezer lapos könyve magyarul. Méghozzá olyan gyors ütemben egymás után, hogy az előző kiadás még jócskán kapható a boltokban.

A német nyelvű eredeti első kötete épp hetven évvel ezelőtt látta meg a napvilágot, az egész művet németül is, angolul is igen sokszor kiadták. Aki elsétál az ELTE Bölcsészkarának pesti épületében található Atlantisz könyvesboltba (és minden könyvtáros jól teszi, ha elsétál, vidékiek ki ne hagyják egy-egy pesti útjuk alkalmával, hisz ma jószerivel csak itt lehet korszerű, új és aktuális, valamint újonnan kiadott régi, angolul, franciául és németül megjelent filozófiai, történelmi, társadalomtudományi stb. könyvek felől tájékozódni és azokat prompt beszerezni), szinte mindig találkozhat Friedell egy vagy más művének új kiadásával. Pedig a szakma nemigen jegyzi, főként nemigen jegyezte ezt a művet. A kitűnően tájékozott magyar fordító (az első részek fordítója), Vas István előszavában bevallja, hogy jóllehet rengeteg művelődéstörténetet olvasott, fogalma sem volt, ki lehet ez a Friedell. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy persze Szerb Antal Világirodalomtörténetében szerepel a szerző, különös – később magyarázandó – dicséretekkel elhalmozva, de hát erre, más megerősítés hiányában, Vas István sem emlékezhetett.) A nagy művelődéstörténeti összefoglalások irodalomjegyzékei-

ben nem szerepel, a történettudomány csúcsművei közt nem említik, egészen ritkaság az olyan hivatkozás, mint Réz Pálé, aki remek Voltaire-könyvében abszolút tekintélyként idézi (igaz, az irodalomjegyzékbe ő se vette fel). Van ebben a furcsa-felemás, igen-is-nem-is recepcióban, ebben a művel kapcsolatos tanácstalanságban valami igen stílszerű. Friedell kedvtelven idézi a klasszika filológia akkori (és, persze ma már tudjuk mindenkori) pápájának, Wilamowitz-Moellendorfnak Burckhardt görög kultúrtörténetéről írott szavait: „a tudomány számára nem létezik”. Nos, úgy látszik Friedell sem létezik a tudomány számára. (Annál is kevésbé, mivel, bár filozófiai doktorátust szerzett, és 1904-ben megjelent Novalis töredékeinek filozófiáját boncoló disszertációja mindmáig alapműnek számít, elsősorban azért színész volt, méghozzá nem is igazi, hanem afféle kabarettista, a bécsi vicc és humor egyik protagonistája, aki csak melleleg írt – mondjuk – mélyenszántó filozófiai-teológiai traktátust a Jézus-kérdésről.) Akkor tehát olyan nagyságrendű mű, mint Burckhardt *Griechische Kulturgeschichte*? Mi azt hisszük, hogy igen. Pedig ezt a görög kultúrtörténetet ma már minden igazán tájékozott szakember messze a szerző reneszánsz-könyve fölé helyezi (amint tette ezt annak idején, senki tekintélyére nem adva, már a fiatal Hermann Hesse is), a *Weltgeschichtliche Betrachtungen*-nel együtt Burckhardt igazi nagyságát megalapozóként értékelve. (És ezért

bizonyul a nagy Braudel híres Burckhardt-kritikája – megjelent Braudel *Écrits sur l'histoire* című művében – tárgytalannak, hisz ő láthatólag nem olvasta sem a *Betrachtungent*, sem a görög kultúrtörténetet.)

De tanácstalanság jellemzi a magyar kiadókat is. Elsőül és másodjára afféle népszerű közolvasmányként kínálta a kiadó, hat kötetbe szétosztva, hogy a terjedelem se ijessze el az olvasót, tudománytalan, ám szellemes, szinte-szinte már mulatságos könyvként hirdetve, hogy azután a harmadik kiadás egyetemi tankönyvként ajánlja (immáron a kiadó is), kézi- és tankönyv-jellegét azzal is nyomatékosítva, hogy a szerző eredeti margójegyzeteit, címszavait egy tudós kandidátussal kiigazította, vélvén: valami rendszert-módszert, tudományosságot csak kell vinni egy ilyenféle műbe. (Hogy ez a kísérlet abszolút sikertelen maradt, inkább káros és haszontalan, mint bármire is vezető, az nyilvánvaló. Űde és neofrívól margójegyzetekből soha nem válhat kézikönyvszerű rendszerindex, legfeljebb, mint ezúttal is, a kettő önkéntelenül mulatságos hibridje.)

Friedell nagysága mindenestre nem abban áll, hogy egyetemi tankönyvként használható. Természetesen abban sem, hogy *Nachschlagewerk*ként benne lehetne utánanézni bárminek is. Erre van igen sok egyéb mű. A művelődéstörténet kedvelt diszciplína, afféle szakértségi-tudomány. Egy-egy ilyen könyvet elolvastva ki-ki úgy vélheti, művelt emberré vált, mindenről tud valamit, akár társasági csevely céljából, akár tájékoztató könyvtárosként: hallotta az adott nevet, tudja, miként kell vélekedni róla, el tudja helyezni más nevek és művek közt, nagy csalódás már nem érheti, kultúranalfabétaként immár nem néz-

hető le. És erre a célra van is kiadvány szekérdereknyi. Az egykötetes kis összefoglalásoktól (hívják bár szerzőjét Lederer Emmának vagy Nemeskürty Istvánnak), a sokkötetes szintézisekig, a Domanovszky-féle adattár és esszé-halmazoktól a Propyläen *Weltgeschichté*kig (és annak angol és francia társsorozataiig) és a CD-ROM kínálatokig. Amit Friedell ajánl, az valami egészen más. De mi csoda hát?

Friedell nem dőlt be a német történetfilozófia Hans Freyer-féle nagyságainak (aki egyébként Hajnal Istvánnak volt egyszerre mestere és tanítványa, barátja, kortársa, mintája és ellenpólusa), akik ragaszkodtak a történelem és a művelődéstörténelem okvetlenül szükséges hordozó alapjához, szubsztrátumához, és minden történeti munkát csak ilyen szubsztrátum birtokában vélték elképzelhetőnek (az eredmény persze azután olyanféle *Weltgeschichte* Európás-jellegű művekhez vezetett, mint magáé Freyeré). Friedell inkább vállalja a középkoriak szubsztancia-tanát. Formális, de nagyonis formális keretként elfogadja és használja a klasszikus beosztásokat (reneszánsz, reformáció, barokk, rokokó, felvilágosodás, romantika, liberalizmus stb.), de ezzel nem sok vizet zavar. Ő sokkal inkább egyeseket emel ki, egyeseket, vagy egyes jelenségeket: Spinozát (akiről a legkegyetlenebb és talán leghűbb portrét ő rajzolta minden filozófiatörténész közül), a későközépkori fürdési szokásokat, Lichtenberget, akit a Goethe előtti német irodalom ma is a kánonnak számító négyesből (Klopstock, Lessing, Wieland, Herder) Wieland helyre szán, teljes joggal és – eleddig legalább – teljesen hatástalanul, a magyar főurakat kontaminált ázsiai-párizsi pompájukkal, a transzcendens és

transzcendentális metafizika közti alapvető különbségtételt (ami Coreth metafizikájának vált ezután világhírű alap gondolatává), a rokokó szépségflastromok freudi értelmezését, a német ivási szokásokat stb., stb., stb. Ezek a jelenségek, jelenség- és személyiségleírások, -értelmezések és -értékelések szinte kivétel nélkül ragyogóak, mélyenszántóak, disszertációk sokaságának anyagot adó módon gazdagok, pazarul egyéniek. Hatalmas mennyiségű tudásról, ismeretanyagról számot adóak. (Nem véletlenül lett az egyik Friedellről szóló monográfiának az a címe, hogy *A playboy, aki falta a könyveket.*) De – nekünk legalábbis – nem az a fontos, hogy Friedell mi mindenről mi mindent tud. Talán az sem elsősorban, hogy mi mindenről van teljesen eredeti, meghökkenítő, de legtöbbször mégis verifikálhatóan pontos véleménye, koncepciója.

Azt hisszük, hogy számunkra Friedell műve azért fontos, mert az összefüggések, a kapcsolatok kialakítására, megteremtésére nyújt aligha felülmúlható példát, mintát. Az, hogy minden mindennel összefügg, nemcsak közhely, alapigazság is (Lukács György Goethe maximái kapcsán fejtett ki erről mélyenszántó koncepciót, az analógia-tant mintegy újjáteremtve). Ilyenként azonban gyakorlatilag használhatatlan. Friedell azt mutatja meg, miként használható. A műben a legzeniálisabb az, ahogy az analógiák, a párhuzamok, az összefüggések, a kapcsolatok rendszere megteremtődik. Nem általánosságban, hanem konkrétan, hic et nunc, de mindig és mindenkor. Olyan technika sejlik fel Friedellt olvasván, ami alapvető fontosságúnak tűnik – elsősorban a könyvtáros számára. Mindenekelőtt a gyarapító, állományalakító könyvtáros számára. Az az alapelv látszik kiragogni Frie-

dell művéből – amire a nagy gyarapító könyvtárosok mindenkor törekedtek, hogy sohasem egy művet vásárolunk meg, szerzünk be, hanem mindenkor egy egész sorozatot, egy tagolt könyvhalmazt, különben a beszerzett könyv – az egyedi darab – mit sem ér. De milyen könyvekből áll az a halmaz, amelyet a megvett mű mintegy képvisel? Erre ad útmutatást Friedell. De merre keressük az analógiákat? De miként alkossuk meg a halmazokat? De hogyan alakulnak maguktól is a kapcsolatok? Ezt lehet Friedell könyvéből megtudni.

De talán még fontosabb Friedell munkája a helyismerettel foglalkozó könyvtárosoknak. Első pillantásra ugyan nem sok köze látszik lenni egy egyetemes kultúratörténetnek a helyismerethez. Másodikra, harmadikra annál több. A helyismereti könyvtárosok örök átka, hogy azon az egyetlen kritériumon kívül, hogy „helyi vonatkozás”, semmiféle más mutató nem áll rendelkezésükre. Nos, Friedellből meríthetők ilyen kritériumok. Sőt! Egész területek, amelyekre ki sem gondolt volna, vélvén, perifériális, figyelemre sem méltó jelenségekről van szó. Hogy mi mindenre lehet, sőt érdemes, kell figyelni, ott az adott helyen (és éppen ott), az ellopható Friedelltől. És el is lopandó. (Megintcsak zárójelben érdemes megjegyezni, hogy Friedell – előjáróban – valóságos dicsőhimnuszt – és persze mélyenszántó apológiát – nyújt a plagizálásról. Ezt olvasva vélhette úgy Szerb Antal is, hogy lopni tehát érdemes. Lopott is, persze nem megrovandó, hanem nagyonis dicséretes módon Friedelltől bőségesen. Még Világirodalomtörténete margójegyzeteit is onnan vette. Ehhez képest – pedig hivatkozik is Friedell művére mintegy fél-tucatszor, de nem említi többször-

szor – méltatását fölényesre vette. Úgy kell a plagizátort dicsérőeknek!)

De persze mielőtt tanulnánk Friedeltől, élvezzük művét minden hátsó szándék nélkül. Olvassuk és olvassuk újra. Burchkhardt és Taine óta (per-

sze nem az irodalomtörténész Taine-ről van szó, az sajnós, úgy tűnik, végleg elavult, annál fényesebben ragyog a történész nagymester) jobbat nem igen olvashatunk.

Vajda Kornél

MEGHÍVÓ

SZENTMIHÁLYI JÁNOS-EMLÉKÜLÉS

az Országos Széchényi Könyvtár VI. szinti előadótermében
1998. május 19-én, kedden 11 órakor

Rendező szervek:

Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Szekció
Országos Széchényi Könyvtár
Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi és Informatikai Intézet

Program:

- 11.00 Poprády Géza: Köszöntő
- 11.05 Bóday Pál: Szentmihályi János életútja
- 11.40 Bényei Miklós: Szentmihályi János pályájának debreceni szakasza
- 12.05 Szabó Sándor: Szentmihályi János a bibliográfia elméletéről és metodikájáról
- 12.30 Szünet
- 13.00 Kégli Ferenc: Szentmihályi János nyomdokain. Az 1919–1944 között külföldön nyomtatott magyar nyelvű könyvek bibliográfiájának programja
- 13.25 Ferenczi Zsuzsanna: Szentmihályi János, a tanár
- 13.50 Horváth Tibor: Szentmihályi János, a kolléga
- 14.15 Sebestyén György: Zárszó

Az emlékülésre szeretettel várunk minden kollégát és érdeklődőt.